

**ИНСОНИЯТ ҲАЁТИДА РАДИКАЛ ШАХСЛАРГА ХОС ИЖТИМОИЙ-МАЪНАВИЙ
ЖИҲАТЛАР****Халилов Ж. С. -***Шаҳрисабз давлат педагогика
институтини мустақил тадқиқотчиси*

“Инсоният охири беш-олти йил мобайнида сўнги юз йил давомида ўз бошидан ўтказиши мумкин бўлган барча синовлар билан юзма-юз келгани маълум. Бу маънавий таназзул ёки иқтисодий бўҳронлар бўладими, пандемия ёки табиий офатлар бўладими, куролли тўқнашувлар, глобал исиш ҳамда қурғоқчилик бўладими – барчаси башариятни қаттиқ синовдан ўтказди ва ўтказмоқда.

Мазкур мураккаб вазиятни, таъбир жоиз бўлса, кучли ва қаттиқ тўфонга қиёслаш мумкин. Бундай офатлар оқибатида “манаман” деган дарахтларнинг ҳам барглари узилиши, шохлари синиши, куртаклари тўкилиши, ҳатто мевалари нобуд бўлиши мумкин. Лекин илдизи мустаҳкам ва чуқур бўлган дарахтлар йиқилмайди. Аксинча, ерга ўша томирлари билан янада маҳкам боғланади. Қайта куртак ёзади, мевалар тугаверади. Бу – ҳаёт қонуни.”

Президент Шавкат Мирзиёевнинг Республика маънавият ва маърифат кенгашининг кенгайтирилган мажлисидаги “Маънавият ҳаётимизда янги куч, янги ҳаракатга айланиши керак” деб номланган нутқидан олинган мазкур иқтибос ушбу мақола учун эпиграф вазифасини ўтайди ва бунинг бир қатор сабаблари бор.

Биринчидан, бутун дунёни қамраб олган глобаллашув нафақат ижобий, балки айни вақтда, муайян салбий оқибатларга ҳам олиб келди, шахс ва жамиятнинг хавфсизлиги муаммоси долзарб тус олди. Тобора глобаллашиб ва мураккаблашиб бораётган жараёнлардан кўрқиш (компьютерофобия ва телефонофобия), ахборот коммуникация воситаларида ишлашда электромагнит нурланиш ва одамлар чарчоғининг ортиши, мобил ускуналар ва компьютер вирусларининг зарарли таъсири, ахборотлаштириш жараёнининг ноинсонпарварлашуви ва ҳарбийлашуви, ижтимоий онгни манипуляция қилиш, одамлар ҳулқ-атворида изоляция тенденцияларнинг кучайиши, ижтимоий ва оилавий алоқаларнинг сусайиши, вертуал дунё ёлғизлиги, янги маънавий-маданий мўлжалларнинг шаклланиши, рухий касалликлар, реал дунёни виртуал дунёга алмаштиришга уриниш – буларнинг барчаси бугунги куннинг радикализм келиб чиқишига таъсир кўрсатаётган ҳодисаларидир.

Иккинчидан, бирор-бир кишининг радикаллашувини глобаллашаётган бугунги дунёдаги фан-техника, ахборот воситалари ва алоқа коммуникацияларининг тараққиёти билан алоқасини қайд этган ҳолда, улар ўртасидаги мураккаб муносабатларни четлаб ўтиш ҳам мумкин эмас. Табиийки, бугунги глобаллашув шароитида фан-техника, ахборот воситалари ва алоқа коммуникацияларининг ҳар хил шакллари билан уларга таъсир кўрсатадиган радикал жараёнларнинг ўзаро муносабатида барча мамлакатлар ва ҳар бир киши учун мутлақ бир хил механизми бўлиши ниҳоятда қийин албатта. Бошқа томондан эса уларнинг глобал ёки минтақавий ўзаро таъсирлашуви, муқаррар тарзда жуда мураккаб ҳодиса, у ҳар бир миллат ёки аниқ бир ёш инсондан энг мураккаб технологик жараёнгача бўлган ҳар хил сифатли жиҳатларни ўзида акс эттиради.

Учинчидан, инсоният цивилизацияси ривожланишининг бутун даври давомида радикалист мутаассиблар радикал ғояларни хуш кўрмайдиган одамларга, “адолатсиз” воқеликка ва мавжуд дунёга нисбатан нафрат туйғуларининг намоён бўлиши билан ажралиб туради. Радикалист шахснинг хусусиятлари тўғрисидаги масалани кўриб чиқишни бошлаганда шуни таъкидлаш керакки, улар нафақат ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар ходимлари, балки фан, маданият ва санъат арбобларини ҳам қизиқтирадиган мавзудир. Бадиий асарларда, янгиликлар хабарларида, илмий тадқиқотларда радикалистларнинг шахсий хусусиятлари ва ҳаракатларини аниқлашга ҳаракат қилинади.

Тўртинчидан, шахснинг радикалистик ҳаракатларга тайёрлигини диагностика қилиш учун ана шу жиҳатлар билан бирга, бағрикенглик даражаси пастлигини ҳисобга олиш, шунингдек, деструктивлик ва мослашувнинг намоён бўлиш хусусиятларини баҳолашга

имкон берадиган усуллардан фойдаланиш мумкин. Шахснинг бу йўналишдаги субъектив позицияси ва фикри радикалистик ҳаракатларга тайёрлиги билан боғлиқ бўлган ўз карашларини тарқатиш, уларни режалаштириш, уларга ҳақиқий тайёргарлик кўришда намоён бўлади. Радикалистик фаолият барқарор туртки бўлиши керак, чунки у ўз табиатига кўра ғайри ижтимоийдир ва уни амалга ошириш муайян қийинчиликлар билан бирга намоён бўлади. Радикал мотивация манбаи кўпинча шахс учун аҳамиятли бўлган одамлар гуруҳидир ва баъзи ҳолларда референт шахснинг бузғунчи йўналишини кучайтирувчи ахборот ресурси (матн) ҳам бўлиши мумкин. Масалан, бузғунчи хусусиятга эга бўлган айрим диний матнлар, диндорлар уларга мурожаат қилганда, радикалистик ҳаракатларга, ҳатто фидоийликка интилиш кучаяди.

Умуман олганда, радикалистик ҳаракатларга мотивацияни шахс томонидан шакллантирилган “ички” ва ўзи учун обрўли бўлган бир гуруҳ одамлар таъсири остида ўрганган “ташқи” турларга бўлиш мумкин. Шу билан бирга, ғаразли ва зўравонлик жинойтларини содир этиш ёки шахснинг эҳтиёжларини асосли тарзда рўёбга чиқариш учун ниқоб бўлиб хизмат қиладиган сохта нарсдан фарқли ўларок, радикалистик ҳаракатларни амалга ошириш учун ҳақиқий мотивацияни аниқлаш муаммосини таъкидлаш керак.

Радикалистик ҳаракатларга туртки турларини фарқлашда, ички мотивациядан фарқли ўларок, ташқи мотивацияни доимий равишда кучайтириш зарурлиги ва ташқи ижтимоий гуруҳлар ҳақиқатда ўз интенсивлигини йўқотиши муҳимдир.

Шу билан бирга, радикал идентификация қилиш амалиёти шароитида одам параноид эътиқодларни шакллантирмаслиги мумкин, балки радикалистик ғояларни тарқатмасдан, фақат қисқа вақт ичида янги ўзига хосликни сақлаб қолиши мумкин. Ушбу характердаги энг катта хавф радикалистик ҳаракатларни содир этишга бўлган ички (ички) муносабат билан юзага келади, чунки у ўз табиатига кўра шахснинг муносабатлари ва қадриятлари тизимига чуқур интеграциялашган ва ташқи мустаҳкамлашни талаб қилмайди. Масалан, камикадзенинг фидоийлик култи, православликда ҳар қандай зўравонлик ва қийноқларга бардош берадиган шаҳиднинг диний стереотипини, Ислом учун курашчи – шаҳид образи бунга мисол бўлади.

Радикал муносабатнинг сезиларли таъсирида анъанавий маданиятнинг ижтимоий аҳамиятга эга қадриятлари, манфаатлари ва идеалларидан узоклашишга ёрдам берадиган шахс дунёқарашига таъсир қилиш; радикалист онгининг торайиши, маълум қадриятлар ва маъноларни ҳаддан ташқари таъкидлаши кабилар рўй беради. Радикалистик онг догматик, тўғридан-тўғри ва умумий бузғунчи йўналиш билан бирлаштирилган аниқ аклий тузилмалар мажмуи билан чекланган. Бу, айниқса, диний тоталитар оқимлар вакиллари ёки қурбонлик типидagi радикалистлар, хусусан, аёллар орасида яққол сезилади. Тадқиқотчиларнинг таъкидлашича, аёллар эркакларникига қараганда ижтимоий муҳит ва ўзлари бўлган муҳитга кўпроқ боғлиқдирлар.

Радикалистик муносабатга мойиллик ортиқча шахсларда кўпгина ҳолларда, субъект зарурлигини ва ривожланишини ҳис қиладиган норасмий гуруҳ ижтимоий алоқалар орқали тан олинади ва қониқишни олади. Шу муносабат билан таъкидлаш мумкинки, радикалистик муносабатни шакллантириш алоқа тизимидан, ўзаро таъсирдан ва бинобарин, норасмий гуруҳдан ташқарида амалга ошмайдиган жараёндр.

“Радикалист шахс” тушунчаси ва унинг ўзига хос хусусиятларини ўрганишнинг аҳамиятини алоҳида таъкидлаш лозим. Бундай шахснинг ахлоқий, маънавий ва шахсий хусусиятларини таҳлил қилиш унинг барқарор радикалистик хусусиятларининг шаклланиш сабабларини очиш ва хулоса чиқариш имконини беради. Таъкидлаш жоизки, радикалист шахсига қонунга хилоф ҳатти-ҳаракатларнинг шаклланишига таъсир қилувчи омилларнинг кўплиги туфайли универсал тавсиф бериш қийин. Бундан келиб чиққан ҳолда, радикалистик фаолиятнинг мафкуравий таркибий қисми радикалист (радикалчи)нинг хиссий-руҳий ҳолатларининг ўзига хос хусусиятларида, унинг ташқи дунёни идрок этиши ва унга муносабати, шунингдек, ўзаро таъсирида намоён бўлади. Умуман олганда, радикалистнинг хиссий ва руҳий кечинмалари радикалистик йўналиш ва шу асосдаги мафқурани амалга

оширишнинг радикал мотивларига мос келадиган ҳолда шаклланади ва мавжуд бўлади.

Радикалистларнинг ижтимоий-демографик хусусиятларини таҳлил қилиш шуни кўрсатадики, радикалистик ҳаракатларда асосан эркаклар қатнашади. Акс ҳолда улар ўзларининг бошқарув, ташкилий ва техник вазифаларини самарали амалга ошира олмайдилар.

Радикалист жиноятчилар кучли фанатик ҳис-туйғулар, эпизодик қисқа муддатли портлаш таъсирига тушган шахслар бўлиб, бундай ҳолат мафкура етакчилари ёки фавкуллода вазиятлар томонидан кўзгатилади. Айнан шу нарса уларга гарчи радикалистик таъсирни бошдан кечираётган пайтда оддий радикалис жиноятчиларнинг массаси вақтинча руҳий мувозанатсиз (адекват) бўлиб қолади ва олдиндан айтиш қийин ёки умуман олдиндан айтиб бўлмайдиган хатти-ҳаракатларга тайёр бўлади.

Радикалистик фаолият жараёнида радикалист шахсларнинг ахлоқий-маънавий сифатлари ҳам катта таъсир кўрсатади. Адабиётларда радикалистик фаолиятни амалга оширувчи шахсларнинг қуйидаги маънавий жиҳатлари аниқланган:

– ақидапарастлик асосидаги ҳар қандай мафкурага амал қилиш шахс маънавияти таркибида нарсистик радикализм мавжудлигини назарда тутаяди. Радикалистик фаолият асос бўлган таълимотлар мазмунан ҳар хил бўлиши мумкин, лекин улар албатта шахс нарсисизми элементларини қамраб олади;

– ҳар бир радикалист учун ўз гуруҳининг устунлиги ғоясини тан олиши, унинг идеалларига эргашиши ва бундан бош тортганларнинг йўқ қилиниши зарурлиги тамойили сақланиб қолаверади;

– радикал фаоллик, зўравонлик ва кўркитишга йўналтирилганлик шахсият таркибида аниқ параноид радикал мавжудлигини назарда тутаяди. Бу ўз навбатида, параноидал радикал ташвиш ва тажовузкорликни кучайтиради;

– радикал шахслар воқеликни сезиларли даражада бузадиган архаик хусусиятларнинг устунлиги билан ажралиб туради. Бунинг натижасида ўзларининг ва бошқа одамларнинг шахсий хусусиятларини идрок этиш бузилади, бу ўзини-ўзи ўта улуғлашда ёки бошқа радикал шахсларни ҳаддан ортиқ ҳурмат қилишда (масалан, шовинизм каби) намоён бўлади.

Ўз навбатида, бу қийин ҳаётий вазиятларни, яъни самарасиз кураш стратегияларини енгишда ҳисобга олиш лозим бўлади.

Буларнинг барчаси бугунги кунда мамлакатимизда тинч ва осуда ҳаётни асраш, жамиятни тараққий эттириш ва мустақамлашда радикализм ғояларига қарши муттасил кураш зарурлигидан далолат беради.

ADABIYOTLAR

1. Маънавият ҳаётимизда янги куч, янги ҳаракатга айланиши керак. Президент Шавкат Мирзиёевнинг республика маънавият ва маърифат кенгашининг кенгайтирилган мажлисидаги нутқи. – Тошкент, 2023 йил 22 декабрь
2. Назаров Қ., Фалсафа асослари. –Т.:Ўзбекистон файласуфлари миллий жамияти, 2019. – 188 бет
3. Jumaniyozov X.S., Rasulova A.M. Ekstremizm va terrorizmga qarshi kurashning ma'naviy-ma'rifiy asoslari. O'quv qo'llanma. T.-2019.
4. Нурмуродов Б., Абдуллаев М. — "Экстремизм ва терроризмнинг маънавий-ахлоқий асослари", Тошкент, 2017 йил.

РЕЗЮМЕ:

Мазкур мақолада ёшлар тарбияси учун хавфли бўлган радикализмнинг турли салбий ғоялар ва омиллар билан узвий боғлиқлиги ижтимоий-фалсафий жиҳатдан таҳлил қилинди. Шунингдек, Янги Ўзбекистон шароитида ёшларнинг маънавий етуқлиги, касбий камолоти ва ижтимоий фаоллигини оширишга қаратилган ёндашувлар илмий асосда баён этилди.

Калит сўзлар: ёшлар тарбияси, радикализмга қарши фаолият, меҳнатсеварлик, жамоавийлик, ибрат омили, маънавий камолот, ижтимоий фаоллик.

РЕЗЮМЕ:

В данной статье анализируются идеи радикализма и борьба против нее при помощи таких

факторов, как благодарность, доверие, целеустремлённость и трудолюбие. Также излагаются подходы, направленные на повышение духовной зрелости, профессионального становления и социальной активности молодёжи в условиях Нового Узбекистана.

Ключевые слова: воспитание молодёжи, радикализм, доверие, целеустремлённость, трудолюбие, коллективизм, фактор примера, духовная зрелость, социальная активность.

RESUME:

This article provides a socio-philosophical analysis of the interconnection between youth education and such factors as gratitude, trust, purposefulness, and diligence. Furthermore, the paper scientifically outlines approaches aimed at enhancing the spiritual maturity, professional development, and social activity of youth in the context of the New Uzbekistan.

Keywords: youth education, gratitude, trust, purposefulness, diligence, collectivism, role model factor, spiritual maturity, social activity.